

Oassi IV
Alimusrievttiduomut Selbuáššis ja Čáhputáššis

19 Alimusrievttiduumut Selbuáššis ja Čáhputáššis

Mannan jagis lea Alimusriekti cealkán guokte duomu main goappašiin lea mearkkašupmi sámi riektedilálašvuodaide. Vuosttas duopmu gustui riidui Saanti sijte ja Gåebrien sijte bohccuid guohtunvuoigatvuodaid alde osiin Selbu gielddas Lulli-Trøndelágas. Nubbi duopmu gustui Olmmáivákki ássiid Gáivuona suohkanis ja stáhta soahpameahttu-uvuhtii 120 km² meahcceguovllu eaigáduššanvuoigatvuhtii, nammaduvvon Čáhputvuoddiin.

Ráđdehus áigu árvvoštallat guktuid duomuid vuđolaččat čuovvovaš láhkaproposišuvnna oktavuođas Finnmárkku riektedilálašvuodaid ja vuodđohálddaheami birra. Guđe muddui duomuin lea mearkkašupmi sámi vuoigatvuodálavdegotti bargui guovlluiguin lullelis Finnmárkku, ferte lávdegoddi ieš gávnnahit, ovttas eará čuožžovaš riektegeavadiin.

Čuovvovaččat čilget mat dán guovtti ášši válđočuoggát leat, ja mo Ráđdehus árvvoštallá duomuid.

19.1 Selbuášši

19.1.1 Álggahus

Alimusriekti celkkii geassemánu 21. 2001 duomu nu gohčoduvvon Selbuáššis. Duopmu celkojuvvui plenumis maŋŋil go dábálaš vuogi mielde lei gieđahallojuvvon ossodagas mas leat vihtta duopmára. Láhka geassemánu 25. 1926 nr. 2 addá vejolašvuoda plenumgieđahallamii *go erenoamáš sivat dahket dan sávahahttin*, vrd. § 4 vuosttas lađđasiin, vrd. § 3.

Ášši gustui boazoguohtunriektái priváhta eatnamis Selbu gielddas Lulli-Trøndelága fylkkas, Saanti sijtes ja Gåebrien sijtes. Eanaeaiggátberoštusat leat čuoččálđahhtán ášši guovllu boazodoalu vuostá čuoččuhemiin ahte ii gávndno riekti boazodollui sin eatnamiid alde. Riidoguvllu dagai sullii 320 njealjehaskilomehtera Saanti sijtes ja sullii 92 njealjehaskilomehtera Gåabrien sijtes, oktiibuot sullii 412 km². Orohagaid buohkanasearála lea 2300 ja 1900 njealjehaskilomehtera. (Lassin bohtet dálveguohtuneatnamat Femund orohagas lullelis.) Orohagain leat goappásge 10 doalloovttadaga ja birrasiid 4500 bohcco gidđaealus (ovdal guotteha).

Maŋŋil go eanaeaiggádat vuoittahalle áššis gieđdarievttis ja lágamánnerievttis (sierraovilát), de eai vuoitán ovdandoallamiiddisetguin Alimusrievttisge. Alimusriekti juohkásii eanetlohkun ja unnitlohkun (9–6), muhto maiddá unnitlohku doarjui eanaš muddui boazodoalu.

Boazodoallorievtti geográfalaš viidodat lea fáddá mii lea leamaš guovdil maŋimus jagiin.

Fuopmášupmi dáid gažaldagaide lea olu vuolán Alimusrievtti mearrádusas *Korssjøfjelláššis*, Rt. 1988 siidu 1217. Dan rádjai ledje boazodoallu ja boazodoallohálddahus mángalogijagi čađa atnán čielga vuodđun ahte sámi boazoguvlluid rájaid siskkabealde, vrd. boazodoallolágain § 2, lei riekti doaimmahit boazodoalu. Alimusriekti gávnnahii almmatge Korssjøfjellduomus, maŋŋil go lei konkrehta duodaštusaid árvvoštallan dábálaš diggerievttálaš prinsihpaid vuodul, ahte dárkileappot albmaduvvon guovllus hálldahanrájaid siskkabealde ii lean ásahuvvan boazodoalloriekti dološ áiggi rájes geavaheami bokte.

Alimusriekti máhcahii maiddá oainnu ahte lea sivva jáhkkit (presumšuvdna) ahte gávndno boazodoalloriekti mehciin hálldahanrájaid siskka-bealde.

Stuorradiggediedáhusas nr. 28 (1991–92) *Nana bistevas boazodoallu* giddejuvvui dán dilálašvuhtii mealgat fuopmášupmi, ja evttohuvvedjege nuppástusat boazodoalloláhkii § 2 mat galge addit boazosámiide buoret vuoigatvuodalaš suoji. Dát čuovvoluvvui Od.prp. nr. 28 (1994–95) bokte mas evttohuvvui ođđa goalmmát čuokkis § 2 vuosttas lađđasii, mii mearriduvvui Stuorradikkis 1996s (láhka guovvamánu 23. 1996 nr. 7).

Alimusriekti celkkii duomu *Aursundáššis* 1997s, Rt. 1997 siidu 1608. Dás lei seamma čuolbmabidjan, ja Alimusriekti gávnnahii maiddá dás, maŋŋil sullasaš duodaštusárvoštallamiid go Korssjøfjelláššis, ahte guovllus sámi boazoguvllu hálldahanrájaid siskkabealde ii lean ásahuvvan boazodoalloriekti. Boazodoallolága § 2 nuppástusat eai olus deattuhuvvon.

Dáid duomuin bázi dakkár govva ahte boazodollui lei hui váttis oažžut miedihuvvot iežas ovdandoallamiidda riektevuodđudeaddji geavaheami birra, juoga mii fas dagai vuđolaš eahpesihkar-

vuoda oarjelsámi guovlluide dan hárrái gos dat boazodoalloriekti gustui.

Selbuáššiin sáhtta gova veaháš earuhit, ja sámi boazodoalu riektivuoddeaddji geavaheami eavttut leat eambo čielggasmahttojuvvon.

19.1.2 Dávkileappot duomu birra

Vuosttasjienasteaddji ovdanbuktima vuodul galgá čuovvovaččat eanetlogu mearrádusa prinsihpalaš beliide giddejuvnot fuopmášupmi.

Álbmotrievttálaš gažaldagat

Ođđa ovdandoallamin Alimusriektái čujuhedje boazoorohagat Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaid láhkavuoddosii. Ovdandollojuvvui ahte juos dološ áiggi rájes geavahepmi árbevirolaš dulkojumi mielde ii suddje sámiid boazodoalu, mii lea sámi kultuvrra bisuheami vuodus, guovlluin gos boazodoallu lea árbevirolaččat doaimmahuvvon, de sáhttet čujuhit dáid konvenšuvnnaid láhkavuoddosii maiddá soahpameahttunvuodas priváhta eanaeaiggádiiguin. Konvenšuvnna main lea sáhka lea ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra juovlamánu 16. 1966 artihkal 27, vrd. lágain miessemánu 21. 1999 nr. 30 olmmošvuoigatvuodaid dili nannema birra norgga rievttis, ja ILO-soahpamuš nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešstivrejeaddji stáhtain. Čujuhuvvui viidáseappot Vuodđolága §:i 110 a.

Vuosttasjienasteaddji dadjá čuovvovaččat das, boahtago ILO-soahpamuša nr. 169 artihkal 14 nr. 1 nubbi čuokkis atnui:

«Historihkkarat eai leat ovttaoaivilis bohtego sámit Lulli-Trøndelága siskkit osiide ovdal vai mañnil go boanddat ledje njáskan alceset dáluid dohko. Dát digaštallan ii mearkkaš maidde gažaldahkii sáhttetgo sámit čujuhit guoskevaš mearrádusa láhkavuoddosii Selbus.»

Vuosttasjienasteaddji čujuha dasto ILO-soahpamuša artihkkala 1 nr. 1 bustáva b meroštallamii geasa konvenšuvdna gusto, ja nanne:

«Ii leat eahpidahtti ahte sámiin dán meroštallama mielde lea stáhtus eamiálbmogin Norggas, ja ahte min álbmotrievttálaš geatnegasvuodas sidjiide konvenšuvnna artihkkala 14 mielde maiddá gustojit Lulli-Trøndeláhkii.»

Loahpas dadjá vuosttasjienasteaddji:

«In ane dárbbašlaš čilget konvenšuvnnaid dávkileappot, daid gaskavuoda ja atnima soahpameahttunvuodain priváhta ášseoasálaččaid

gaskkas. Nugo mun oainnán, de leat norgga riektenjuolggadusat dološ áiggi rájes geavaheami birra, mat leat vuodduvvan árbevirolaš norgga riektegálduide ja heivehemiin mii ferte dahkkojuvnot boazodoalu ektui, doarvá vuoduštit guohtunrievtti riidoguvlluin.»

Boazodoallolága § 2 vuosttas lađas goalmmát čuokkis

Mearrádusas lohka mañnil nuppástuhttima 1996 ná:

«Meahcegaskkat (vrd. § 11) mat gullet boazoguvlluide galget adnojuvnot lobálaš boazodoalloareálan main leat dakkár vuoigatvuodas geatnegasvuodas mat leat namahuvvon vuosttas čuoggás, juos eará ii čuovo erenoamáš riektedilálašvuodain.»

Láhkaevttohussan lei mearrádus hui riidduvuloš Storradikkis, ja dagahii earret eará guovtti geardde giedahallama odeldikkis ja láhkadikkis. Eahpesihkar lei šattaigo dákkár mearrádus vuostalaga Vuodđolága §:in 105. Muhtumat čuočchedje ahte dákkár mearrádus sániidis mielde sáhtii mearkkašit ahte bahkkejuvvo eanaeaiggáda eaiggátráddema badjelii dainna lágiin ahte áššediliid mielde sáhtii jurddašuvnot ahte ášahuvvui boazodoalloriekti dohko gos ovdal dakkár ii gávdnon. Storradikki giedahallama oktavuodas biddjojuvvui gažaldat Justiisadepartemeantta láhkaossodahkii mii anii vuodđun ahte mearrádus fertii adnojuvvi buhtes presumšuvdnanjuolggadussan (duodaštusnoađdenjuolggadussan) mii bođii atnui doppe gos duopmostuollu duodaštusovdanbuktima mielde atná seamma jáhkehahttin ahte guohtunriekti gávdno go ahte dat ii gávdno. Dalle gal galggašii mearrádus oidit su gii čuoččuha guohtunrievtti gávdnot. Diekkár dulkojumiin gávnahii láhkaossodat ahte evttohus ii leat vuostalaga Vuodđolága §:in 105.

Áššejođiheadji albmanahitii nuppi gearddi giedahallamis Odeldikkis ahte mearrádus, Láhkaossodaga cealkámuša mielde, fertii adnojuvnot *láivves presumšuvdnanjuolggadussan*.

Dán gažaldaga birra dadjá vuosttasjienasteaddji:

«Juos lága sámit lohkkajuovvojit sierranassii, de gáibida dat ahte ferte čujuhuvnot vásedin riektivuoddosii mii dagaha ahte ii biso makkárga riekti boazodollui meahcegaskkain boazoguvlluid siskkabealde. Muhto cealkámušaid vuodul dulkojumi birra mii lei mearrideami oktavuodas, ja mat fertejit navdojuvnot oalggueaddjin, ferte mearrádussii addojuvnot eanet ráddjejuvvon sisdoallu. Ii leat vuogas go

lága sánit eai albmanahte mearrádusa duodalaš sisdoalu, muhto dat ferte áddejuvvot nu ahte dat geatnegahtta eanaeaiggádiidda duodaštusnoadi boazoguvlluin. Duodaštusgáibáduš ii leat almmatge čavgadet go ahte gáibiduvvo jáhkehahttivuoda badjeldeaddu ahte geavaheamis ii leat leamaš nu stuorra viidodat ahte areála lea lobálaš boazodoalloareála.

Gažaldat min áššis lea dainna, leatgo eanaeaiggádat dahkan jáhkehahttin ahte Saanti ja Gæbrien sijtes ii leat riekti boazoguohtumii riidoguvlluin.»

Eará rievttálaš vuolggasajit

Vuosttasjenasteaddji nanne ahte boazodoalloriekti lea iehčanas riekti man riektevuodusin lea dološ áiggi rájes geavaheapmi. Ii leat dušše sáhka girdujuvvon geavaheamis. Riekteháhkan dološ áiggi rájes geavaheami bokte ovdeha dihto geavaheami, mii ferte bistán guhkes áiggi, ja dáhpáhuvván buori oskkus. Diekkár háhkanvuoddosiin ferte voigatvuoda šládja deattuhuvvot, ja go ášši gusto bohccuid guohtunriektái, de ferte adnojuvvot deasta boazodoalu erenoamáš dilálašvuodain. Gáibáduš fertejit heivehuvvot sámiiid ja bohccuid geavaheapmái guovllus. Ferte adnojuvvot deasta das ahte sámiiin lea johti eallinvuohki. Momeanttat mat leat ollásuvvon eará guohtuelliid hárrái, eai sáhte šiehponassii geavahuvvot boazoguohtuma hárrái.

Konkrehta momeanttaid gaskkas ollása vuosttasjenasteaddji ahte boazodoallu lea hui areálagáibideaddji, ja ahte areálageavaheapmi molsašuvvá jagis jahkái dálkki, biekká ja ealáha mielde. Ii sáhte gáibiduvvot ahte boazu lea guhton dihto guovllus juohke jagi. Sihke dát ja sámiiid johti eallinvuohki dahká ahte gaskkaiduvvan ii sáhte hehttet riekteháhkana vaikko dat lea guhká bistán. Čuovusin das go adnojuvvo deasta bohcco luondduš lea ahte guohtunminsttar ferte deattuhuvvot. Boazu váldá viiddis guovlluid atnui, ja birrasat, topografijja, ealátdilálašvuodát, dálki ja biekkat jna. mearridit guovlogeavaheami. Mihtilmas guohtunminsttar lea ahte dat vánddarda. Go bohccos leat dihto váimusguovllut, omd. guottetbáikkít, de ii mávsse dat ahte geavahanguovlu ii leat sakka stuorát. Riekteháhkan ii sáhte dušše dainna caggojuvvot go lea nu gohčoduvvon «vánddardanguohtun» dáhpáhuvván.

Erenoamáš metodagažaldagat

Vuosttasjenasteaddji gávnnahe ahte dán lágan áššiiin bohcciidit váseidin metodagažaldagat.

Ekonomalaš heiveheami ja sosiála hámadaga vuodul ii leat boazosámiiin makkárge nana dárbu

váldit čállingiela atnui. Nuppi bealde ledje sámiiin, nugo dálolaččainge, njálmálaš muitalusat. Diekkár muitalusat fertejit árvoštallojuvvot dárkilit, muhto eai sáhte oppalaččat hilgojuvvot. Ja juos daid dorjot eará čuvgehusat, de sáhttet oažžut eanet deattu.

Čujuhuvvo ahte dasgo sámiiid ledje vájaldeaddjit ja eanaš geavahedje orgánalaš ávdnasiid mat misket, de sáhtta maiddáii leat váttis gávdnat fysalaš luottaid boazodoalu mañis.

Viidáseappot dadjá vuosttasjenasteaddji:

«Dát dilálašvuodát gáibidit várrugasvuoda cealkimis ahte váilot konkrehta čuvgehusat sámiiid leahkima birra ovttá guovllus. Dát gusto maiddáii Selbui gos sámii kulturmuitut leat uhccán guorahallojuvvon.

Ferte maiddáii adnojuvvot deasta das ahte dážaid ja sámiiid gulahallamis sáhttet bohcciidit boasttuáddejumit dasgo gielalaš ja kultuvrralaš erohusat sáhttet mielddisbuktit ahte ipmirdit guđet guimmiideaset boasttu láhkai.»

Lappekommišuvdna

Duodaštusárvoštallama guovddážiis áššiiin maid Alimusriekti lea giedahallan, lea leamaš *Lappekommišuvdna* árvalus. Lappekommišuvdna nammaduvvui 1889s ja oaččui mandáhttan «guorahallat sámedilálašvuodaid Hedemárkku, Lulit- ja Davit Troanddima ámttain ja evttohit rájáiid mearrideami sámiiid guohtunriektái ja ortnega gaskavuoda hárrái dáid bissovaččat ássiid gaskii namahuvvon ámttain.» Árvalus addojuvvui 1892s, ja dan vuodalaš barggu ja lahkavuoda vuodul guoskevaš čuolbma-bidjamiidda lea dasa biddjojuvvon stuorra deaddu. Almmatge lea maiddáii leamaš dakkár oaidnu ahte dat lea báidnašuvvan dalááiggiis, mii ii lean áktána-sat sámeustitlaš, ja ahte dán áigái ii sáhte dan konklusuvnnaide biddjojuvvot mearrideaddji deaddu.

Vuosttasjenasteaddji nanne ahte materiála mii Lappekommišuvdna mañis bázi, go bálddalastojuvvo topografijain, bohcco luondduin jna., addá buori vuoddosa iskat Lappekommišuvdna oainnuid.

Guohtunrievtti viidodaga hárrái Gæbrien sijtes cealká vuosttasjenasteaddji:

«Go čilgehusat bálddalastojuvvojit guovllu topografijain, de njuolvuduvvo kommišuvdna válddahallan sámiiid geavaheami hárrái riidoguvllus vel eanet.»

Ja viidáseappot:

«Mu konklusuvdna lea ahte čuvgehusat mat Lappekommišuvdnas ledje, bálddalastojuvvon topografijain, bohcco luondduin ja guohtunminstariin jna., čájehit ahte sámiiid dološ áiggi

rájes leat duodavuogis atnán olles guovllu guohtumii, ja ahte ii lean vuodus kommišuvnna gáržžádussii guohtuma válddahallamis.»

Mii gustui Saanti sijtii, de leat vuosttasjienasteaddjis sullasaš dárkomat.

Eará

Mii eat áiggo dás váldit ovdan konkreta duodaštusárvvostallama muđui, muhto sáhtá leat áрта deattastit muhtun cealkámušaid mat gusket riektivuodđudeaddji geavaheapmái riidoguovllu olgoravddas.

Vuosttasjienasteaddji dadjá dán guohtunrievtti viidodaga hárrái Saanti sijtes:

«Dan vuodul mii dás bajábealde čuožžu anán vuodđun ahte boazu lea guhton gitta Selbu-jávrrí rádjai. Muhto oarjjimus guovlluin dat ii leat guhton seamma olu go nuortalis riidoguovllus.

Dát bohciidahtá gažaldaga leago oarjjimus guovlluin guhttojuvnon nu olu ahte lea dahkan vuđđosa riekteháhkamii dološ áiggi rájes geavaheamiin, vai fertego gessojuvnot rádjá riidoguvlui Saanti buohta. Dán árvvostallamis ferte mu oaivila mielde dohkkehit riekteháhkama uhcit guohtuma veagas guovllu olgoavdagas – ravdaavádagas – go dakkár guovllus gos lea guhttojuvnon nu olu ahte dat juo iešaldes vuodusta riekteháhkama dološ áiggi rájes geavaheami bokte. Muđui han sámít, juos galget eastat dahkamis iežaset sivalažžan lobihis guohtumis oktan čuozaheami mat das leat, bággejuvvojit eret guovlluin gos sii árbevirolaččat leat guodohan.

Mu oaivila mielde ii sáhte danne caggat riekteháhkama dološ áiggi rájes geavaheami bokte dán ravdaavádagas danne go geavaheami lea leamaš uhcit go dat mii gáibiduvvo guohtunrievtti oazžumii juos ravdaavádat árvvostallojuvvo sierra.»

Vuosttasjienasteaddji deattasta almmatge ahte oarjjimus guovlluid uhcit geavaheamis guohtumii sáhtá leat mearkkašupmi beroštusvihkkedallamiidda mat boazodoallolága § 15 mielde, mii ášahallá dárkileappot eanaeaiiggátberoštusaid ja boazodoalu gaskavuoda, galget dahkkojuvnot eanaeaiiggáid ja sámiid geavaheami hárrái guovllus.

Viidáseappot deattastuvvo ahte vuoigatvuodát mat boazodoallolága §§ 10–14 mielde čuvvot boazodoallorievttis, gustojit nu guhkás go eará ii čuoš *ereñoamaš riektedilálašvuodain*, vrd. lága §:in 9. Ii adnojuvvo jáhkemeahtumin ahte dán gáržžádus sáhtá leat mearkkašupmi oarjjimus osiide riidoguovllus.

Berre maiddái čujuhuvvot čuošvovaš cealkámuššii mii guoská buori oskku gáibádussii:

«Mun lasihan ahte nugo min áššis lea sáhka ovttá ealáhusa riekteháhkamis, de ii sáhte gáibiduvvot ahte buot sámít ealáhusas – dahje suorggis das – leat leamaš várrugas buori oskus. Seamma gusto muđui maiddái eará oktavuodaide main lea sáhka stuorát olmmošbiirre riekteháhkamis, vrd. Brækhus/Hærem: Norsk tingsrett (Norgga diggeriekti) siidu 612 ja Falkanger: Tingsrett (Diggeriekti), 5. preantalo hku siidu 319.»

19.2 Čáhputášši

19.2.1 Álggahus

Dán áššis lei sáhka gažaldagas stáhta eaiggáduššánvuoigatvuodas 116 m² meahcceguvlui Olmmáivákkis Gáivuona suohkanis Romssa fylkas. Ieš riidogažaldat máinnašuvvo čuošvovaččat Čáhputvuovdin. Ášši bodii Alimusriektái maŋŋil go eanaeaiiggádat ja vuoigatvuodalaččat Olmmáivákkis ledje váidalan Meahccekommiášuvnna njukčamánu 5. 1999 duomu áššis. Alimusrievtti duopmu celkojuvvui golgotmánánu 5. 2001. Priváhta eanaeaiiggádat ja vuoigatvuodalaččat ožžo doarjaga Alimusrievttis iežaset čuoččuossii ahte sis lea eaiggáduššanriektá guvlui, ja nuba ii leatge šat stáhta mii lea eanaeaiiggát. Nugo galgat maŋŋelis fas máhccat dása, de lea eaiggáduššangažaldat mearriduvvon árvvostallama vuodul dološ áiggi rájes geavaheami birra háhkanvuodusin ja dan deastta vuodul ahte guovllu geavaheaddjit leat leamaš ja eanaš leat sámít. Duopmu lea ovttajenalaš.

19.2.2 Riidoguovlu – ovdahistorjá

Olmmáivággi boahá Gáivutnii lulábealde, moadde kilomehtera bajábealde Gáivuona njálmme Ivgovutnii. Olmmáivággi lea sullii 20 km guhkki ja manná njuolga lulás. Ášši riidoguovlu – Čáhputvuovdi – lea lulimus ja alimus oassi vákkis, ja siskkilda sihke ieš vákki ja várreguovlluid das birra.

Eanaopmodaga historjja hárrái čujuha Alimusriektá ahte dán guovllu, mii lei oassi Romssa fáldeguovllu ruvdnagárdimis, vuvdii gonagas Fredrik III Joachim Irgens:i 1666s. Guovllus ledje dasto molsašuvvi priváhta eaiggádat gitta Ovida Lyng rádjai, gii jámii 1848s. Lyng árbejuogus válddii Searvi Eanaláigolašdoaimahaga Loahpaheami várás Skiervvás (Foreningen til Ophævelse av Leilendingsvæsenet i Skjervø) badjelassas nu gohčoduvvon «Skiervvá gárdima», mii maiddái

siskkildii Olmmáivákki. Searvi lei eaiggádin dassáži go stáhta osttii guovllu 1885s.

Vákki ássiid birra mearkkaša Alimusriekti ee. ahte vuosttas dovddus hálddašeaddjit bohtet ovdan geahččalanmatrihkkalis 1723, mas leat logahallojuvvon guokte hálddašeaddji geain lea ovtta mađe matrihkalvealgi. Alimusriekti oaivvilda almmatge ahte fertejit leamaš bissovaš ássit Olmmáivákkis mealgat ovdal 1723. Min áigái lea veahkadat laskan sullii 1000 olbmo rádjai 1970s. 1996s ledje Olmmáivákkis sullii 800 ássi. Veahkadahkan leat eanaš leamaš sápmelaččat ja sámegielalaččat, ja dihtomielašvuohta sámii gullevašvuođa hárrái lea bisson nanusin miehtá 1900-logu.

Skiervvá gárdima oastima maŋŋá 1850s, vuovdigodii Searvi eanaláigolašgárdimiid láigolaččaide. Olmmáivákkis vuvdojuvvui vuosttas eanaopmodat 1863s, ja eanaš opmodagat ledje vuvdojuvvon čuohte jagimolsuma sulaid. Ovdal vuovdimiid riidaledje muhtun ráje Romssa dálolaččat ja boazodoallu, juoga mii Alimusrievtti mielde orru vuolgan das go rádjá Suoma vuostá giddejuvvui bohccuide 1852s nu ahte mánga Guovdageainnu sápmelačča ohcaledje odđa guovlluid geasseorohahkan. Doaibmagoddi nammaduvvui guorahallat dilálašvuođaid, ja das bodii ovdan ahte stáhta galggai oastit muhtun opmodagaid boazodoalloeláhusa váste. Evttohus ii guoskan Olmmáivággái, muhto gažaldaga vákki siskkit oasis válde báikkálaš áššeasálaččat ovdan 1874s. Stáhtii vuvdojuvvui 1885s, ja dalle lei maiddái oaivil cegget boazoáiddi Čáhputvuovddi vuolimussii. Áidi almmatge ii goassege ceggejuvvon, ja Alimusriekti cealká ahte dat tetge ii leat mitaluvvon makkárga namahan veara geavahanriiddu birra dálolaččaid ja boazodoalu gaskkas.

Alimusriekti čujuha maiddái ahte stáhta háhkama maŋŋá 1885s lea Olmmáivákkii veahkadat geavahan Čáhputvuovddi, earret dan maid boazodoallu lea geavahan. Stáhta geahččalattai ása hallat geavaheami. Mearriduvvui gielddus muorračuohppama ja láddjema vuostá, ja dahkkojuvvojedje vuovrruhanšiehtadusat, muhto dát eai doahhtaluvvon. 1921s ja 1946s buktojuvvojedje maiddái váidagat. Áššit almmatge heaittihuvvojedje go vuoigatvuodadilálašvuođat orro leamen eahpečielgasat. Ige dalle dahkkojuvvon mihkkege čilgen dihtii vuoigatvuodadilálašvuođaid siviilarietttálaččat. Alimusriekti mearkkaša ahte Čáhputvuovddi geavaheapmi jotkojuvvui, almmá makkárga stáhta ása hallama haga, ja 1950-logu álggu rájes álggahuvvui maiddái geassesajdoallu vákki vuolit oassái.

Čáhputvuovddi hálddahii álggus stáhta beales Romssa Vuovdehálddaheadji, muhto 1936 rájes

Sámedoaibmahat, ja 1980 rájes Statskog (Stáhta-vuovdi). 1970-logu loahpa rájes, ja erenoamážit maŋŋil go Statskog válddii dan badjelasas, šattai stáhta hálddaheapmi oinnolaččabun ja veahkadat šattai eanet meannudit stáhta ektui. 1993s čuoččaldahtii dasto stáhta Eanadoallodeparte-meantta bokte ášši Nordlándda ja Romssa Meahccekommisuvnna ovdii nannen dihtii ahte gávnojedje geavahanrievttit, dán vuolde oktasašrievttit stáhta eatnama alde, vrd. lágain 7.6.1985 nr. 51 § 2. Ášši juhkkajuvvui Kommisuvnna giedahaladettiin, ja guovllu Gáivuona oasi giedahallan mañiduvvui go dárbbášuvvojedje dárkilet guorahallamat, erenoamážit Čáhputvuovddi hárrái.

19.2.3 Meahccekommisuvnna duopmu áššis

Meahccekommisuvdna celkkii duomu áššis njukča máhu 5. 1999. Kommisuvdna anii vuodđun ahte stáhta lei Čáhputguovllu eaiggát, ja čujuhii ahte dábalaš oaidnu Olmmáivákkii hálddašeddiin lei ahte sii geavahedje Čáhputvuovddi geavahanrievtti veagas. Stáhta eanaopmodaga rájât gessojuvvojedje stáhta čuoččuhusa mielde. Geavahanrievttiid árvoštallamis anii kommisuvdna vuodđun ahte geavahanminstara vuodul mii lei gárgeduvvan, lei báikkálaš vieruiduvvanvuodđosaš murrenriekti. Guohtunriekti adnojuvvui bisuhuvvon mihtilmas oktasašgeavaheapmin. Murren- ja guohtunrievtti birra cealká kommisuvdna:

«Dát vuoigatvuodat murremii ja guohtumii – nugo dat leat adnojuvvon Olmmáivákkis – čuvvot maiddái geavaheami masa lea addojuvvon suodji ILO-soahpamušas nr. 169 eamiálbmogiid birra.»

Mudu eai miedihuvvon geavahanrievttit Čáhputvuodái. Dát vuodustuvvui láddjema hárrái nu ahte dát geavahanvuohki lei jávkan eahpeulbmálažžan «áiggi ja dilálašvuođaid» mielde. Eará geavahanvugiid hárrái, nugo geassesajdollui, ii gávnon rievttálaš vuodus. Ige vásedin riekti fuoddo- ja guollebivdui miedihuvvon.

Álggus ledje sii geat boazoguohtumii ledje vuogadahttojuvvon, boazoorohat nr. 36 ja 37, áššeasálažžan áššis. Stáhta ja orohagat soabadedje kommisuvnna giedahallama áigge, nu ahte ášši heaittihuvvui sin guovdu geat ledje boazoguohtumii vuogadahttojuvvon. Soabat máksá ahte stáhta áššečuoččaldahttin ii gusto boazodoalu ektui, ja ahte duopmu ii oaččo riektefápmováikkhusaid boazodollui. Juos boazodoallu háliida oážžut iežas riektedili geahččaluvvot duopmostuoluin, de lea das ain prosessuála vejolašvuohta dán dahkat.

19.2.4 Guoddalusa gieđahallan Alimusrievttis

Guoddaleaddji priváhta áššeosálaččat ovdandolle sihke Alimusriektái ja Meahccekommisjuvnnii ahte dálolaččat Olmmaivákkis oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavbaheami bokte ledje háhkan eaiggáduššanvuoigatvuoda.

Guoddaleaddji áššeosálaččaid oainnu mielde fertii sierra ja buotdivnnagis geavaheapmi guhkit go čuođi jagi čada leamen doarvá goappašiid dáid háhkanvugiid eavttuid deavdimii. Subsidiáralaččat ovdandollojuvvui ahte ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra 1966 artihkal 27, go bálddlastojuvvo ILO-soahpamušain nr. 169 artihkkala 14 nr. 1 vuosttas čuoggáin, ferte mielddisbuktit ahte stáhta vejolaš eaiggáduššanriekti Čáhputvuodái ii leat soabahtti Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaiguin eamiálbmogiid buohta. Juos ii sáhtttán vuodđuduvvot njuolga konvenšuvdnageatnegasvuodaide, de fertejedje dat goitge deattuhuvvot árvvoštaladettiin leatgo riekteháhkama eavttut oamastusa dahje dološ áiggi rájes geavaheami bokte devdojuvvon.

Alimusriektái lei stáhta čuoččuhus ahte Meahccekommisjuvnnna duopmu fertii nannejuvvot nu guhkás go lei guoddaluvvon. Ovdandollojuvvui ahte eaiggáduššanriekti fertii adnojuvvot caggojuvvon dasgo guovlu lei geavahuvvon dainna oainnuin ahte lei sáhka geavahanrievttis, iige eaiggáduššanrievttis. Stáhta osttii Čáhputvuoddi 1885s suodjalan dihtii dálolaččaid beroštusaid bohcco vuostá. Háhkan seadai danne leat dovddus hálddašeddiide, iige gávdnon makkárga ovttamielalaš oaidnu oktasaš eaiggáduššanrievtti hárrái. Gáibádus geavahanáigái buori oskkus ii sáhtttán adnojuvvot devdojuvon ii oamastusa iige dološ áiggi rájes geavaheami ektui. Maiddái biehtaduvvui ahte láhkavuodusin čujuhuvvon konvenšuvnat livčče sáhtttán addit vuđđosa dubmet stáhta massit eaiggáduššanrievtti riidoguvlvi.

Danne go guoddaleaddji áššeosálaččat čuočchedje iežaset geavahan guovllu badjel 100 jagi, de árvvoštalai Alimusriekti ahte čuoččuhuvvon geavaheapmi attii vuđđosa riekteháhkamii dološ áiggi rájes geavaheami bokte. Dát háhkanvuodus ovdeha ahte lea dáhpáhuvvan dihto geavaheapmi, ahte geavaheapmi lea dáhpáhuvvan guhkes áiggi, ja ahte dat lea dáhpáhuvvan buori oskkus. Alimusriekti gávnnašii ahte dát ovdandoalan lei doallevaš.

Geavaheapmi mii lea dáhpáhuvvan Čáhputvuoddis lea molsašuvvan áiggi mielde. Geavaheapmi sisdoalai álgoáiggis murrema ja láddjema. Láddjen nogai dadistaga, ja lonuhuvvui 1950-logus

geassesajodoaluin. Maiddái guohtun lea dáhpáhuvvan. Vuosttasjenasteaddji oktiigeassu geavaheami hárrái lea ná:

«Konklusuvdna šaddá dás duohko ahte masá gitta árbejuogu rájes 1879s lea Olmmaivákki veahkadat, earret boazodoalu, ávkkástallan buot geavahanvugiin mat Čáhputvuoddis leat vejolaččat. Buot dállonummiriid olbmot leat searvidan, vaikko buohkat eai leat geavahan guovllu seamma olu. Ja oaidnu lea leamaš ahte ii ovttage earjkildoalus leat stuorát riekti go nuppiin. Vákki olbmuid gaskkas leat dasa lassin leamaš uhccán riiddut geavaheami alde, ja go leat leamaš sierramielalašvuodat, de leat báikkálaččat čovdán daid. Mun deattastan maiddái ahte ávkkástallan lea molsašuvvan dan mielde mii lea leamaš lunddolaš ávkkástallan iešgudet áigodagas. Čovddasániid hámis sáhtttá lohkat geavaheami jotkkolažžan, buotdivnnagin ja árjagin, ja máškidin. Gáibádus sihke geavaheami viidodahkii ja bistui eaiggáduššanrievtti háhkama dihtii lea dán mielde devdojuvvon.»

Maiddái eaktu buori oskku hárrái adnojuvvon devdojuvvon. Eaktu ságaškuššojuvvo iešgudetlágan dáhpáhusaid ektui, ee. stáhta oastima 1885s, politiijaváidagiid 1921s ja 1946s, dahkkojuvvon láddjen- ja murrenšiehtadusaid, ja muhtun eará dáhpáhusaid ektui. Vuosttasjenasteaddji oktiigeassá ná:

«1970-logu loahpas lea baicca veahkadat eambo meannudan stáhta ektui – erenoemážit manjil go Statskog válddi badjel 1980s. In ane almmatge dárbašlašžan ságaškuššat eaigo leat riekteháhkama eavttut dološ áiggi rájes geavaheami bokte dál šat devdojuvvon. Vuodima rájes 1885s lei dán áigodaga ovdal leamaš lagabui 100 jagi geavaheapmi mii siskildii visot masa guovlu sáhtii adnojuvvot. Ja mu oaivila mielde lea dán geavaheapmi čadahuvvon buori oskkus. Stáhta geahččalii gal sullii 35 ja 60 jagi manjá bissehit dan earret eará politiijaide váidimiin. Muhto goappašiid dáhpáhusain heaittihuvvui ášši, ja stáhta geassádii. Go geavaheapmi, earret guovtti áigodagas, lea dáhpáhuvvan almmá stáhtalaš seaguheami haga, de ferte dat sáhttit addit vuđđosa riekteháhkamii dološ áiggi rájes geavaheami bokte.»

Vuosttasjenasteaddji čujuha ahte guoddaleaddji áššeosálaččaid čuoččuhus lea ahte stáhta ii eaiggáduša Čáhputvuoddi. Čuoččuhus mearkaša eahpenjuolgadiid ahte guovlu gullá Olmmaivákki veahkadahkii oktasaččat muhtun lágan gilisearveopmodahkan. Dát bohciidahtta dalle gažaldaga sáhtttágo háhkkajuovvot eaig-

gáduššanriekti go veahkadat eanaš lea albmanahntán alldeset leamen geavahanrievtti. Gávdnojit almmatge eará dajaldatovdamearkkat, nugo «oktasaš oppodat» ja «gilioppalašeana». Vuosttasjienasteaddji oaivvilda ahte ii sáhte leat mearrideaddjin ahte leat geavahuvvon muhtun iešgudetlágan dajaldagat, ja ahte «geavahanriekti» orru leamen eanemus geavahuvvon dajaldat.

Vuosttasjienasteaddji oktiigeassá ášši ná:

«Meahccekommišuvdna mii maiddá gávnnahtán ahte váidagat 1920- ja 1940-logus eai rivven veahkadagas sin buori oskku, ii gávnnahtán, nugo namahuvvon, rievttálaš vuđđosa miedihit eambo go murren- ja guohtunrievtti. Mu oavila mielde ferte buotdivnnagis geavaheapmi nugo válddallojuvvo dás ovddabealde, oážžut stuorát rievttálaš čuvvosiid: Juos dákkár geavaheami livčče olbmot čadahan geain lea eará duogáš, de livččii dat govvidan ahte sii oaivvildedje iežaset eaiggáduššat guovllu. Sámiin, geat leat dahkan stuorámuš oasi Olmmáivákkii veahkadagas, ii leat almmatge sin oktasaš valljodatváreávkkestallamis leamaš seamma árbevierru jurddašit eaiggáduššanrievtti. Liikká gávdnojit nugo čujuhuvvon muhtun ovdamearkkat ahte sii leat atnán dajaldagaid mat nanosit čujuhit eaiggáduššanrievtti oainnu guvlui. Juos dat galggaš hehttet riekteháhkama dološ áiggi rájes geavaheami bokte ahte gávdnojit eanemus ovdamearkkat ahte sii leat sárdnon geavahanrievttis, de biddjojuvvošii sin ráddenčadaheapmi, mii sisdoalus vástida eaiggáduššanrievtti čadaheapmái, eahpečuovggu sis sierradillái veahkadaga ektui muđui.

Seamma árttas iige sáhte leamen mearrideaddji ahte riekti man Olmmáivákkii veahkadat lea háhkan ii ollásit vástit dan mii gusto gilioppalašeatnamiidda. Vuoigadahttojuvvon olbmuid biire lea maiddá Olmmáivákkis, ja hálddaheapmi lea earalágan. Lágas gilioppalašeatnamiid birra geassemánu 19. 1992 nr 59 § 1–1 lea gilioppalašeana meroštallojuvvon «oppalašeanan man eaiggáduššanriekti gullá unnimustá beallái eanadoalloopmodagain main dološ áiggi rájes lea geavahanriekti oppalašeatnamis». Gilioppalašeatnamat gullet nappo eanadoalloopmodagaide, ja Čáhputvuovddi geavaheapmi govvida ráđđejeaddji báikkálaš oainnu ahte buot vákki hálddašeddit leat vuoigadahttojuvvon. Mo dát gažaldagat galget siskkáldasat čovdojuvnot, ja mo guovlu galgá hálddahuvnot boahhteáiggis, ii galgga mearriduvnot dán áššis.»

Gaskavuoda birra álbmotriektái celkojuvvo:

«Sorjiasmeahttumit Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodain mearkkaša dát ahte gea-

vaheapmi addá vuđđosa riekteháhkamii dološ áiggi rájes geavaheami bokte, ja ahte stáhta eaiggáduššanriekti Čáhputvuodái ii soaba vuoigatvuodaiguin maid Olmmáivákkii veahkadat lea háhkan. Dat doarju almmatge dan oainnu masa mun lean ollen, ahte soahpá bures ILO-soahpamuša nr. 169/1989 njuolggadusaiguin eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešstivrejeaddji stáhtain artihkkala 14 nr. 1 vuosttas čuoggás ja daid deasttaiguin maid dát njuolggadus galgá áimmahuššat.»

19.3 Ráđdehusa mearkkašeamit

19.3.1 Selbuášši

Alimusriekti atná norgga siskkáldas njuolggadusaid doarvái vuoduštit boazodoallorievtti guovllus. Ii lean nappo dárbbalaš geassit sisa álbmotrievttálaš njuolggadusaid. Alimusriekti nanne liikká ahte ii leat eahpideamisge ahte sámiin lea stáhtus eamiálbmogin Norggas, ja ahte min álbmotrievttálaš geatnegasvuodát ILO-soahpamuša nr. 169 artihkkala 14 mielde bohtet atnui maiddá sámiide Lulli-Trøndelágas.

Árvvoštallamis leatgo gáibádusat dološ áiggi rájes geavaheapmái devdojuvvon, atná Alimusriekti vuoddu ahte galgá adnojuvnot deasta erenoamáš dilálašvuodain mat leat boazodoalus. Gáibádusat fertejit danne heivehuvnot sámiid ja bohcco geavaheapmái guovllu, ja ferte adnojuvnot deasta das ahte sámiin lea leamaš johti eallinvuohki. Momeanttat mat leat leamaš ollásuvvon eará guohttuelliid hárrái, eai sáhte šiehponassii sirdojuvnot boazoguohtumii.

Plenumduomu bokte nannejuvvo maiddá ahte boazodoallolága § 2 vuosttas ladđasa goalmát čuokkis galgá adnojuvnot láivves duodaštusnoaddenjuolggadussan. Dát máksá ahte mearrádusa geavatláš mearkkašupmi šaddá mihá ráđdejuvvon.

Maiddá lea árta áicat ahte Alimusriekti meannuda ludolaččabut Lappekommišuvnna árvalusa ektui go maid ovdal lea dahkan, ja máhcaha osohahkii dan konklusuvnnaid.

Mii gusto vejolaš čuvvosiidda mat šaddet duomus ovddasguvlui, de ii leat dás vuodus buktit dihto oainnuid dan birra. Plenummearrádus šaddá almmatge čielgasit guovdilis riektegáldun sullasaš áššiin mañnelis.

19.3.2 Čáhputášši

Alimusrievtti duopmu áššis Čáhputvuovddi birra lea erenoamáš, dasgo lea vuosttas geardde go siidii

mas leat eanaš sámit lea miedihuvvon eaiggáduššanriekti stuorát meahcceareálii, man siida lea ávkkestállan dološ áiggi rájes.

Sáhtta jerrojuvvot makkár eaiggáthápmi dál lea áshuvvon duomu bokte. Alimusriekti ii daga njuolga oaivila dása, muhto duopmu ferte áddejuvvot nu ahte ii leat áshuvvon gilioppalašena. Nugo mearkkašuvvo duomus, de lea vuoigadahttojuvvon olbmuid biire viidát Olmmáivákkis go gilioppalašeatnamiin, ja hálldaheapmi lea maiddái earalágan. Ráddehus atná danne vuodđun ahte gilioppalašeanaláhka ii boade atnui Čáhputvuoddi boahitevaš hálldaheamis. Vuosttasjenasteaddji mearkkaša almmatge nugo namahuvon dás bajábealde, ahte boahita eahpenjuolgadit ovdan guoddaleaddji áššeasálaččaid čuoččuhusas ahte Čáhputvuoddi gullá Olmmáivákki olbmuid oktasáčat muhtun lágan «gilisearveopmodahkan». Gelbolašvuodaráddjehusa geažil mii čuovvu Meahccekommissuvdnalága § 2 mearrádusas (galgá mearriduvvot *eaiggáduššágo vai iigo eaiggáduša stáhta*) ii leat Alimusriekti dahkan oaivila diekkár siskkáldas gaskavuodaide, dahje mo guovlu galgá hálldaheavvot boahiteáiggi. Nugo ráddehus oaidná, de lea dál Olmmáivákki ássiid duohken árvvoštallat siskkáldas rievttálaš gaskavuodaid mat čatnasit eaiggáthápmái, ja álggahit ulbmillaš hálldaheami guovllus boahiteáigái.

Guovllu boazodoallu lea dušše baháláhkai namahuvvon duomus. Stáhta guovllu oastima duogázin 1885s ledje ee. báikkálaš ávžžuhusat ovdastadit riidduid bissovaččat ássi sámi veahkadaga ja guovllu boazodoalli sámi veahkadaga gaskas. Boazodoalu geavaheami guovllus guoskevaš áigodagas ii leat Alimusriekti almmatge máinnašan olus. Almmatge lea čielggas ahte boazodoalu riekti guovllus ii váikkuhuvva das go guovllus leat priváhta eaiggádat. Ráddehus čujuha ahte guovlu ain lea oassin boazoguovllus mii siskkilduvvo boazodoallolága §:s 2, ja dasa lassin §:i 9 vuosttas laddasii mas lohka: «Boazodoallovuoigatvuohta boazoguovlluin lea geavahanvuoigatvuohta mii beroškeahhtá das gii eatnama eaiggáduššá ja nu guhkás go eará ii čuoš erenoamáš vuoigatvuođadiiin, sisttisdoallá: jna.» Ráddehus galgá

danne sáhttit ovdehit ahte duopmu ii berre ráhkadit váttisvuodaid boazodollui dás ovddasguvlui.

Ráddehus čujuha muđui ahte stáhta lea dubmehallan massit (ja Olmmáivákki veahkadat lea celkojuvvon oazžut) eaiggáduššanrievtti Čáhputvuodái diggerievttálaš vuodosa alde, namalassii veahkadaga geavaheami ja dološ áiggi rájes geavaheami oainnuid vuodul. Alimusriekti ii leat dán vuodul gávnahan dárbbaslažžan árvvoštallat guoddaleddji áššeasálaččaid subsidiára čuoččuhusa ahte stáhtalaš eaiggáduššanriekti ii soaba oktii Norgga álbmotrievttálaš geatnegasvuodaiguin eamiálbmogiid buohta. Alimusriekti lea almmatge albmanahitán dainna lágiin ahte mearrádus soahpá bures oktii ILO-soahpamuša nr. 169 artihkkala 14 nr. 1 vuosttas čuoggá njuolggadusaiguin ja deasttaiguin mat lea dán mearrádusa duogábealde, almmá dán čiekŋutkeahhtá duomus.

Diggerievttálaš dilálašvuodaid hárrái galgá mearkkašuvvot ahte háhkama eavttut dološ áiggi rájes geavaheami bokte vuolggasajis leat árvvoštallojuvvon dábálaš vuogi mielde. Háhkama eavttut dološ áiggi rájes geavaheami bokte leat nugo namahuvvon bajábealde ahte dat guoskevaš guovlu lea muhtun láhkai geavahuvvon, ahte geavaheami galgá dáhpáhuvvan guhkes áiggi ja dat galgá leat dáhpáhuvvan buori oskkus. Duomu erenoamášvuohta lea dat deaddu mii gažaldagas buori oskku hárrái lea biddjojuvvon oainnuide ahte vuoigatvuođat leat vuolgan sámi veahkadatjoavkkus. Dat ahte veahkadat hárvvibut lea geavahan dajaldaga eaiggáduššanriekti, muhto lea máinnašan vuoigatvuođaidis geavahanriektin, ii galgga Alimusrievtti oainnu mielde leat vahágin Olmmáivákki veahkadahkii.

Gielda- ja guovlodepartemeanta

n e a v v u :

Neavva Gielda- ja guovlodepartemeanttas miessemánu 31. 2002 lassediedáhus St.diedáhussii nr. 55 (2000–2001) Sámepolitihka birra sáddejuvvot Sturradiggái.